

A pesti kolera-lázadás 1831-ben.

A középkor rettenetes járványa, a pestis, már közel egy évszázad óta nem ütötte fel fejét Pest falai között, jóllehet a keleteurópai országokban és a Balkánon még a XIX. század derekán sem szűnt meg teljesen. Helyét a tömegpusztító járványok egy új, addig ismeretlen fajtája, az úgynevezett ázsiai kolera foglalta el, mely Elő-Indián és Perzsián keresztül-törve, Török- és Oroszország felől fenyegette Közép-Európát.¹⁾ Állítólag a lengyelországi felkelés leverésére küldött tatár csapatok hurcolták be szomszédságunkba, úgyhogy hamarosan Galiciába, majd 1831 tavaszán hazánkba is eljutott.²⁾ A »ragadványos epemirigy« vagy »epékórság«, ahogyan akkor a kolerát hivatalosan nevezték, főleg a tisztátalan vizek útján csakhamar elterjedt az egész országban. Zemplén, Bereg, Máramaros, Ugocsa, Szatmár és Szabolcs vármegyékben szedte első áldozatait.³⁾ Pusztításának hatalmas méreteire jellemző, hogy nem egész egy év alatt mintegy negyedmillió ember esett áldozatul a borzalmas járványnak. A »Jelenkor« kimutatása szerint ugyanis 1832 február 21-ig Magyarországon kolerában megbetegedtek 524.718-an, ezek közül meghalt 229.040 személy; Erdélyben pedig 3621 megbetegedett személy közül 1427-en haltak meg.⁴⁾

Terjedését egészségügyi zárlattal, kordonok felállításával igyekeztek megakadályozni, de sikertelenül. Az ország kezdetleges közegészségügyi szervezete minden lehetőt megtett, a vármegyei és városi orvosok és a magánorvosok is önfeláldozással végezték munkájukat, de mégis ez a küzdelem kilátástalannak bizonyult, mert a hatóságok nem rendelkeztek megfelelő eszközökkel az országot fenyegető szörnyű csapás elhárítására. Pest vármegye sietve fordult felirattal a királyhoz és »a Napkeleti Epekórságnak a Kárpát Hegyein keresztül lett harapódzásának okáról« írva, Máramaros vármegye rendeit megvádolta kötelességmulasztással.⁵⁾ Egyben javaslatot is tett »az egészségügy felsőbb igazgatásának módja« felől. Azonban az orvosi tudomány akkor még nem ismerte a betegség lényegét, s így a gyógyításra és a betegség továbbterjedésének megakadályozására hatékony intézkedéseket tenni nem tudtak. Ennek tulajdonítható, hogy éppen Pest vármegye, az első pesti koleraeset után alig három hét múlva, átiratot intézett Pest város nemes tanácsához, melyben arról értesítette, hogy miután »a más vidékekről érkező Idegenek, a Várost már semmi esetben nagyobb veszedelemben nem ejthetik, mintsem amilyenben azt lenni szomorúan tapasztaljuk«, a zárlatot megszünteti

és a sorompóknál levő biztosokat tisztúktól felmenti.⁶⁾ Az ilyen intézkedések természetesen nem szabtak gátat a szennyes áradatként terjedő járványnak. A tudatlan nép a baj elharapódzását látva, gyanuval fogadott minden hatósági intézkedést, a rosszakaratú lelkek pedig látva ezt a körülményt, a kétségbeeséshez közelálló kedélyeket még jobban felkavarták, ami végül is több helyen zavargásokra vezetett. Nagymértékben elősegítette a lázadozást az is, hogy a vesztegzárt elrendelő hatósági intézkedések legtöbb helyen éhínséget és egyéb súlyos bajokat okoztak. Így történt Pesten is, bár a várost a maga egészében egyelőre nem fenyegette éhínség. Nehéz helyzetbe kerültek azonban azok, akiket a mesteremberek és a kereskedők alkalmazottaik sorából a vesztegzár következtében várható élelmezési nehézségek miatt elbocsátottak. Pesten Valero selyemgyáros pl. munkásainak mintegy felét bocsátotta el, úgyhogy ezek egyik napról a másikra munka és kenyér nélkül maradtak.⁷⁾

Az első koleragyanus esetek a nyár derekán fordultak elő a városban. 1831 július 14-én a Két nyúl-utca (ma Lónyay-utca) elején, a Csillagfélé házban lakó Magyary fiskális kocsisa, aki Tiszaroffról jött titokban Pestre, állítólag a kolerához hasonló szimptomák között meghalt.⁸⁾ Az a hír járta, hogy hasonló sors érte a házmestert is, aki a beteget ápolta. Másnap, július 15-én Koller tanácsnok ugyancsak hirtelen, gyanus körülmények között meghalt. Ilyen előzmények után az egyéb szokásos óvintézkedések mellett a hatóságok egyidőre megtiltották a szabad be- és kiutazást, valamint a Duna-hídon való közlekedést is, sőt 16-án a hajóhid pesti részét szétbontották. Ez az utóbbi rendelkezés alig sejtett izgalmakat idézett elő.

A járványra való tekintettel az egyetemi ifjúságot korábban eresztették szélnek, de a diákok a közben elrendelt zárlat miatt már nem utazhattak haza. A következő napon, vagyis július 17-én reggel kilenc óra tájban nagy lárma és kiabálás közben csoportosan jelentek meg a vármegyházánál, ahol utazási engedélyt és egészségi bizonyítványt követeltek, majd pedig báró Mednyánszky egészségügyi biztos házában gyülekeztek és ott a hajóhid megnyitását, illetőleg összekapcsolását kívánták. Az egyetemről előbb még betört ajtókon keresztül a zászlót is elrabolták, de mégis voltak, akik jobb belátásra térve azt hamarosan visszashállították. Az említett helyek után a kirobant tüntetés tovább folyt. A Szervita-térről jövet egy csoport diák Koller János tanácsnok házához vonult, melyet a gyanus haláleset óta lezártak. A házra nyolc lándzsás őr vigyázott, hogy a lakók senkivel se érintkezhessenek. A diákok az őrség vezetőjétől tudakozódtak, hogy ott van-e a »kolera« vagy »contumácia«, egyszersmind kijelentették az öröknek, hogy ők a zárlat alá helyezett lakókat kiszabadítják, és felszólították őket, hogy távozzanak el azonnal, különben kolerástul elkergetik őket. Egyelőre megelégedtek a fenyegetőzéssel és visszatértek a vármegyházához, ahol Havas Ignác orvoskari dékán közéjük menve igyekezett őket lecsillapítani. Ennek ellenére rövid idő múlva a diákok közül ketten ismét a házhoz mentek és az örök vezetőjét keresték, majd mikor az egyik lakó panaszkodni kezdett a bezáratás miatt, a vármegyháza előtti csoportból többet a házhoz hívtak, az örököt megverték és az egyiket magukkal

hurcolták egészen a Zsibvásáros-utcáig (ma Párizsi-utca). Az elhurcolt városi darabont csak Havas dékán közbelépésére szabadult meg kellemtelen helyzetéből. Az örök vezetője, a csehországi származású Günther József, látva a fenyegető helyzetet, azzal az ürüggyel, hogy jelentést tesz a polgármesternek, még időben elmenekült.⁹⁾ Az egyetemi ifjúság Stáhly orvosprofesszort annak kijelentésére kényszerítette, hogy nincs kolerajárvány és kikényszerített véleménye alapján a hajóhidat is meg akarták nyittatni. Báró Mednyánszky egészségügyi biztos, a katonaság, az egyetem és a megye is rábeszéléssel és szépszóval mindent megtettek a zavargás lecsillapítására és a hidat a délutáni órákban át akarták adni a szabad forgalomnak. Az ifjúság mégsem várta be ezt az időpontot, hanem tizenegy óra tájban nagy tömegben jelent meg a hídnál és ott zúgolódva követelte annak összekapcsolását. Vernhardt tábornok azzal nyugtatta meg a hangoskodó diákságot, hogy várakozzék türelmesen, a hidat délre úgyis helyreállítják. Minthogy az ígért időre mégsem illesztették azt össze, az újra csoportosuló és tüntető diákok báró Palocsay Horváth vezetésével,¹⁰⁾ »aki mint valami dux imperator«¹⁰⁾ lóháton ült, ismét megjelentek a hídnál, ahol a híd őrzésére kirendelt katonaság és a diákok között dulakodás támadt. A katonák ellenállás nélkül és védekezve a nem messze lévő vámpülethez húzódtak vissza. Itt a diákság közápport zúdított az ablakokra, minek következtében az őrség tagjai közül többen megsérültek. Végül arra kényszerítették a katonákat, hogy a hátsó ablakokon menekülve elhagyják a híd környékét.¹¹⁾

E siker után az egyetemisták támadó kedve alábbhagyott, egy ideig még nagy lármával kísérték a menekülő katonákat, majd bántódás nélkül engedték, hogy kaszárnájukba vonuljanak. A katonaság elkergetése után a hídvám-őröket megnyugtatták, hogy sem személyükben, sem az épület berendezésében nem tesznek kárt. Bod Dániel hídvám-biztos jelentésében elismeri, hogy a diákság ezt az ígétét megtartotta.¹²⁾ Egyébként a hajóhidnak a pesti oldaláról korábban felszedett pallóit helyére rakták és ezzel lehetővé tették az átkelést. Ennek hatása alatt a diákok a fegyverül használt dorongokat eldobálták és diadalmasan távoztak. Legtöbben közülük, részint már előbb a szülői háztól kért, részint a városban szerzett alkalmatosságokon haza utaztak.

A diákság zömének elszéledése után komolyan lehetett gondolni, hogy a zavargás megszűnik. Nagy baj volt azonban, hogy az egyetemi ifjúsághoz közben már mások is csatlakoztak. Először ezek csak bámulói és kísérői voltak a felvonulásnak, de később szorososan csatlakoztak és noha nem kérték őket, még segédkezet is nyújtottak. Felbátorodva azon, hogy eddig büntetlenül garázdálkodhattak, a diákok szétoszlása után ők folytatták a zavargásokat. Délután három óra felé — kezdetben csekély számban — a színház előtt (ma Vörösmarty-tér) ismét összeverődtek és itt beszélték meg a további teendőket. Mindenekelőtt zászlót és fegyvereket akartak szerezni. Először békésen követeltek a színházi személyzettől, mivel pedig nem kaptak, feltörték az ajtókat, hogy erőszakkal szerezzenek, de eredményt így sem értek el. Ezután a Dunapartra vonultak, ahol egy kikötött hajóról vörös zászlót zsákmányoltak. Vezérük Bukovits Mihály lett, aki azelőtt orvostanhallgató volt, a zendülés

kitörésekor pedig Heinrich Sámuel gyermekeinek instruktora. Már a diákok reggeli tüntetésében is jelentős szerepet játszott. Bukovits a tüntetőknek rögtönzött beszédet tartott, melynek hatása alatt a felizgott tömeg a most szerzett zászlóra esküt tett.¹³⁾ Ezután a dorongokkal, póznákkal és vaseszközökkel felszerelt csöcselék behatolt a hídfőnél emelt két vámbázba és a diákok által sértetlenül hagyott ablakokat, valamint a szobákban talált bútorokat összetörte. Amit nem tudtak összetörni, azt a Dunába dobálták. Ez a sors érte a kasszát is, de amint a jelentésből kiderült, nem volt benne pénz. Hiába kérelték és intették őket békességre az események következményeitől tartó nézők, kérésük eredménytelen maradt. A nekivadult tömeg dühében megkísérelte még azt is, hogy a falat lerombolja és a réztetőt leszedje. Az erős építmény azonban ennek ellenállt. Miután a pusztítás szelleme más teret itt már nem talált, zászlójuk alá gyülekeztek és az itt szerzett szerszámokkal még jobban felfegyverkezve, újabb kalandokra másfelé vonultak.

Útjukat a Váci-utcának vették és véres fenyegetések, össze-vissza kiabálások között haladtak a városháza előtti tér felé (ma az Eskü-út és Váci-utca kereszteződésénél). Ide érve megrohanták a városháza kapuját és erőszakkal igyekeztek az épületbe behatolni, de az erős zár ebben megakadályozta őket. Ekkor az őrtálló darabontot kényszerítették, hogy a kaput nyissa ki. Midőn az vonakodott követelésüknek eleget tenni, azonnal nekiestek és nekiestek az ugyancsak ott tartózkodó Aichmayer biztosnak is és mindkettőjüket alaposan megverték.¹⁴⁾ Az őr puskáját elvették, a rajta levő szuronyt, valamint a puskavesszőt eltörték, a puskát pedig magukkal vitték. Megelőzőleg a városháza legtöbb ablakát dorongokkal és kövekkel bevették.¹⁵⁾ A városháza épülete ellen sikerrel végrehajtott támadás növelte a tömeg bátorságát és a csatlakozók számát. Bátorságuk nöttével, mikor innen elindultak a Kereszt-utcában levő (ma Veres Pálné-utca) kaszárnya¹⁶⁾ felé, a közbeeső útszakaszon az össze lámpákat, odaérve pedig a felkeresett épület ablakait is bevették. Ezután a »Bocskor« vendéglőhöz mentek (a mai Kecskeméti-utca és Pázmány Péter-tér sarkán), és néhányan be is léptek a helyiségeibe és azokat összejárták. A vendéglős betegen fekvő felesége azonban gondolkodóba ejtette őket, illetőleg megijedtek tőle, mert semmi kárt nem okozva gyorsan tovább vonultak a Két nyúl-utcai (ma Lónyay-utca) Csillag-ház felé.¹⁷⁾ Amint már említettük, ezt a házat a gyanus haláleset óta őrizték. Az örök még idejében tudomást szereztek a közelgő veszélyről és otthagya őrhelyeiket, biztonságosabb helyre húzódtak. Az őrség vezetője néhány emberével a református templom egyik szögletéből figyelte az eseményeket. A tömeg vörös zászló alatt közeledett a házhoz. Odaérve a zászlót földbe szúrták és egymást biztatva, nagy lármával berontottak a ház udvarára. A lakások ajtóit feltörték, mindent felforgattak, és ami elemelhető volt, azt elvitték.¹⁸⁾

Innen a Kecskeméti-utca felé vették útjukat, közben sok ablakot és lámpát összezúztak. E tettükkel a békés és a különös eseménytől megrémült polgárokat arra készítették, hogy házaikba vonuljanak és azokat a megrohanás ellen bezárják. Így tett gróf Cziráky Antal főispán kapusa is, akit a Barátok templománál (Ferenciek-tere) állomásozó bérkocsisok

figyelmeztettek a közelgő veszélyre. A tüntetők odaérkezve, miután hiába igyekeztek a nem régen épített ház kapuját feltörni, annak összes ablakait kövel beverték.¹⁹⁾ A rombolási szenvedélytől megittasult tömeg most a »Zrinyi« vendégfogadó felé vette útját (ma a Kossuth Lajos-utca és Magyar-utca találkozásánál). A tulajdonos, akit sógora előre figyelmeztetett a garázdálkodók közeledésére, tüstént bezárta a vendéglőt. Mikor a tüntetők odaértek, itt is döngetni kezdték a bezárt ajtókat és ablakokat, de látszólag megelégedtek ennyivel, mert a Kerepesi-út (ma Rákóczi-út) felé hamarosan tovább vonultak. A megkönnyebbült tulajdonos nem kis meglepetésére azonban rövid idő múlva újra visszatértek és egy vasrúddal az ajtót feltörve, behatoltak a vendéglőbe. A tömeg dühét nem csillapította a felajánlott bor, mert minden berendezést és házi bútort összetörték.²⁰⁾ Mintegy öt fertályakó bor elfogyasztása után tovább vonultak a Kerepesi-úton lévő, »Fehér ló«-hoz címzett korcsmába (ma Rákóczi-út és Károly-körút sarok), ahol a tulajdonosnak 80 forint kárt okoztak. Nagyobb kár is lett volna, ha készségesen nem szolgálják ki őket.²¹⁾

Sokkal erőszakosabb módon támadták meg a »Két pisztoly«-hoz címzett vendéglőt és kávéházat (ma Calvin-tér). Itt ugyanis nem elégedtek meg azzal, hogy a részükre már előre elkészített bort részint megitták, részint szétlocsolták, hanem féktelen elvadult részegséggel véresre verték a vendéglőst és ami bútort, ingóságot a mulatóban és a szomszédos szobákban találtak, mind összetörték, az ezüst evőeszközöket és más nagyobb értékű tárgyakat pedig magukkal vitték. A billiárd-asztalról a zöld posztót leszakítva egy dákóra erősítették és zászlóul használták. Végül a vendéglősnek mintegy 3000 forint kárt okozva diadalmasan elvonultak.²²⁾ Még ezzel a zsákmánnyal sem elégedtek meg, mert most a »Két oroszlán«-hoz címzett kávéházat és korcsmát (ma Calvin-tér) rohanták meg. A tulajdonos által már előre a kávéházba és a kapuba elkészített sörtől és bortól kissé lecsendesedtek, de a dákókat és a kávékészleteket azért összetörték, körülbelül 160 forint kárt okozva az előzékeny tulajdonosnak.²³⁾ Ezekután a Soroksári-úton (ma Ráday-utca) lévő »Veres hordó« korcsma került sorra. Midőn ide értek, a korcsmáros a dézsákba elkészített bort kihordatta az utcára. Egy ideig odakint ittak és »vívát«-ot kiabáltak, azután a tömeg nagy része kiment a Linea — mai Soroksári-út — felé, a többiek pedig betörve a kaput, a vendéglő helyiségeit és a lakószobákat összejárták, poharakat és üvegeket törtek és mintegy húsz akó bort megittak és széjjelöntözték.²⁴⁾ A csőcselék féktelenségét egyre fokozta a fölkinált és kikényszerített nagymennyiségű alkohol elfogyasztása. A szépszóra, komoly figyelmeztetésre csak jobban örjögött és tombolásban kereste zabolátlan dühére a kielégülést.

Míg ezek az események a külvárosban zajlottak, mindkét várost, Budát és Pestet még külön megrémítette három orvostanhallgató. Közülök ketten rablók módjára, hosszú ruhában, fokossal és doronggal felfegyverkezve nagy kiabálással bejárták Buda utcáit, miközben rázták kezükben fegyvereiket, majd Pest utcáit barangolták be. Megjelenésük annál nagyobb ijedelmet keltett, mivel már külső jelekből is arra lehetett következtetni, hogy az egész zavargásnak ők voltak a tulajdonképpeni vezérei és még további kilengéseknek is irányítói lehetnek.

Minthogy a háborgó tömeg ennyire büntetlenül garázdálkodhatott, tartani kellett attól, hogy az ellenállás nélkül való garázdálkodástól elbizakodva, minden fegyelmet és rendet megcsúfolva, szokatlan és nyílt támadásával már magát a közbiztonságot is felforgatja. Félni lehetett attól is, hogyha a zavargás elfojtását halogatják, a békés és fegyvertelen polgároknak, továbbá a város összes lakosainak személye és javai is gyors támadásnak és pusztulásnak lesznek kitéve. Ezért a megyei és városi hatóságok a katonasággal együtt tárgyalni kezdtek arról, hogy miként szüntessék meg minél gyorsabban a bajt. A sürgető körülmények miatt a katonai karhatalomnál alkalmasabb eszközt nem találtak. Mindenekelőtt Pest város kiküldöttei mentek a nádorhoz, hogy megkérjék a katonai karhatalom igénybevétele céljából a rendbontókkal szemben. Kérelmük elnyerte a legfelsőbb engedélyt, és a katonaságot utasító paranccsal tértek vissza. Mielőtt azonban a tömeg megfékezésének ezt a végső és erőszakos eszközét igénybe vették volna, jónak látták, hogy előbb az utcákon dobsszóval kihirdessék, hogy a békés emberek és akik ezekben a kihágásokban részt nem vettek, egy óra leforgása alatt otthonukba távozzanak. Mindezt azzal a céllal tették, hogy a józanabb belátásra térők távozhassanak, továbbá nehogy az igazi bűnösökkel egyenlő büntetésben részesüljenek azok, akik a tömeget követve csupán kíváncsiságból vegyültek közéjük.

A lázadás elfojtása és a rend helyreállítása a teljhatalommal felruházott báró Vernhardt Pál tábornokra hárult. Vernhardt öt század gyalogságot, egy szakasz lovasságot és két ágyúval felszerelt tüzérséget vezényelt ki a pesti utcákra a rendbontók ellen. Amikor a tábornok csapataival megindult, a lázadó tömeg a mai Kálvin-tér és környékén garázdálkodott. Itt a zavargók két részre szakadtak, az egyik csoport az Üllői-úton vonult kifelé a Határároknál felállított sorompóhoz és az úgynevezett »Contumációs« házhoz (ma a Nagyvárad-tér és a Szent István-kórház környéke). A másik csoport a Soroksári-úton ugyancsak a Határároknál lévő sorompóhoz és a veszteglő felé igyekezett (ma a gr. Haller-utca és a Duna vonalának találkozási pontja).

Vernhardt azonnal a zavargók után indult és csapatát hasonlóképpen két részre osztva, egy század gyalogság az Üllői-úton, a többi pedig személyes vezetése alatt a Soroksári-úton haladt kifelé. A tábornok elgondolása az volt, hogy a tömeget kiszorítja a városból, ott körülzárja őket és elfogja.²⁵⁾ Mikor az Üllői-úton menetelő század, egy százados vezetése alatt kiért a Határárokhoz, a csöcselék már teljesen szétrombolta a vámházat berendezésével együtt és a Határársárda elpusztításához kezdett.²⁶⁾ Ekkor vették észre a menetoszlopban²⁷⁾ közeledő századot, mire ijedten otthagyták zsákmányukat, futásnak eredtek, és már úgy látszott, hogy szétszélednek. De az ijedelem hamarosan elült, mert az érkező katonasággal szemben az Üllői-út egész szélességében csakhamar felsorakoztak támadásra. Amint a katonaság a tömeggel szemben zárt alakulatot képezve felfejlődött, a pónákkal, dorongokkal, vaseszközökkel, puskával és karddal felfegyverzett horda teljes dühvel és hihetetlen merészséggel rárohant a katonaságra, miközben fékevesztetten ordította: »Vissza, különben mindnyájakat agyonverünk!«²⁸⁾ Minthogy az erős támadás megfékezésére a szuronyok igénybevétele nem lehetett elegendő,

azonkívül a Vám-út mellett lévő ároknál puskát is használtak a zendülők, a katonaság szorongatott helyzetében sortűzet adott. A zavargók közül négyen lelték ott halálukat, többen súlyosan vagy könnyebben megsebesültek. A tömeg egy része szétfutott, de sokaknak a támadó kedvét nem fékezte meg a sortűz sem, sőt voltak közöttük olyanok, akik vért látva még jobban felbőszültek és elvakultan újból a katonaságra rontottak. Ezeket a lovasság karddal verte széjjel és közülük egyet összekaszabolt, sokat pedig megsebesített. A lovasrohamnak megvolt az eredménye, mert a tömeg végleg szétfutott, menekülve a huszárkard elől. A lovasok üldözés közben 39 embert elfogtak, akiket zsineggel kötöztek meg és közrefogva²⁹⁾ kísérték a megye és város börtöneibe.³⁰⁾

Vernhardt tábornok még a Soroksári-úton haladt, mikor értesült arról, hogy a tömeg az Üllői-úti vámépületeknél szembefordult a katonasággal. Azonnal megváltoztatta menetirányát és keresztülvágva a kerteken, csapatával az Üllői-úti vámépületekhez sietett, de már nem avatkozhatott be, mert akkorra a lázadókat szétverték és azok fejvesztetten menekültek az Üllői-úton a város belseje felé. Ez volt az első ütközet a katonaság és a fellázadt csőcselék között 1831 július 17-én délután hat óra tájban, a mai Nagyvárad-tér környékén. A katonák közül is többen megsebesültek, a lázadók pedig öt halottat és sok sebesültet vesztek. Miután a katonaság újból felsorakozott, Vernhardt vezetése alatt visszaindult a városba. Az Üllői-úton a lakosság az utcára tódult és hálálkodva köszönte meg a katonaságnak, hogy megszabadította a környéket a csőcselék garázdálkodásától.³¹⁾ A visszatérő katonaság minden háborgatás nélkül jutott el az akkori Széna-térig (ma Calvin-tér), de itt egy újabb zavargó tömeg a katonai élcsoportra köveket hajigált és hatalmas lármával a foglyok szabadonbocsátását követelte. Szándékuk az volt, hogy megakadályozzák Vernhardt katonáinak kijutását a szűk Üllői-útról a Széna-térre, hogy a támadásnál minél keskenyebb frontot tudjon a katonaság alkotni. Úgy vélték, hogy így nagyobb mértékű zavart tudnak kelteni és az általános kapkodásban talán sikerül az elfogottakat kiszabadítani. Vernhardt azonban egy pillanatig sem habozott. Látva a tömeg szándékát, újból fegyverhez nyúlt és az Üllői-útnak a Széna-térbe való betorkolásánál felfejlődött gyalogságát, sortűzet vezényelt a csőcselékre. A katonaság erélyes fellépésének itt is meg volt az eredménye, mert az ordítózó utcanép szétfutott, újabb három halottat és több sebesültet hagyva hátra. A tüntetők teljes szétkergetésére Vernhardt még egy szakasz huszárt is küldött a Széna-térbe torkoló utcákba, nehogy megkíséreljék az újabb tömörülést.

A katonaság ezután akadálytalanul folytatta útját a Széna-téren keresztül az Ország-úton (ma Múzeum-körút) egészen a Hatvani-kapuig (a mai Kossuth Lajos-utca és Múzeum-körút találkozása). Amint a katonaság a Hatvani-kapun át bekanyarodott a Hatvani-utcába (ma Kossuth Lajos-utca), éppen akkor fordult a Ferenciek-tere felől szembe a katonasággal a lázongóknak egy visszamaradt csoportja, hogy a Hatvani-kapun át a külvárosokba juthasson.³²⁾ A zavargók, amint a katonákat megpillantották, hanyatt-homlok menekültek. Így a katonaságnak nem kellett beavatkoznia és most már akadály nélkül bevonulhatott a közeli

laktanyájába (ma a Központi Városháza épülete). A zavargóknak ez volt az utolsó csoportosulása, mert a Ferenciek-teréről szétszaladva, igyekeztek minél távolabb jutni, hogy elkerüljék az igazságszolgáltatás sújtó kezét. Végre helyreállott a közbiztonság, amire mulhatatlanul szükség is volt, tekintettel arra a sötét veszedelemre, mely a járvány képében hosszú időre úgy is eléggé megfosztotta a várost nyugalmatól.

Vernhardt tábornok azonnal értesítette a városi tanácsot arról, hogy hol történtek összetűzések a katonaság és a lázadók között, hogy a halottak és sebesültek elszállításáról gondoskodás történjék. A pestvárosi tanács Pisztory Jakab városi alkapitányt bízta meg ezzel a feladattal, aki az utcán talált halottakat és sebesülteket a Szent Rókus-kórházba szállította.³³⁾ A városi alkapitány jelentése szerint az Üllői-úti vámnál lezajlott összeütközés helyéről a következő halottakat vitette el:

1. Berger Mátyás óbudai, r. kat. vallású, 19 éves cipészsegéd.
2. Ismeretlen iparoskülső legény.
3. Schlesinger Dávid izr. vallású, 30 éves kereskedő.
4. Ismeretlen, kőművesnek látszó, 19 éves legény.

A Széna-téren a következő halottakat találta:

1. Dumdák András, Lúbics községből való, r. kat. vallású, 35 éves szolga.
2. Akaer Lőrinc, Telek községből való, r. kat. vallású, 30 éves kocsis.

3. Rottenbiller József, pesti, r. kat. vallású, 34 éves főhadnagy.

A súlyos sebesültek közül a Szent Rókus-kórházban rövidesen meghaltak még:

1. Schlacher Ferenc, a stájerországi Eckersdorf-ből való, r. kat. vallású, 24 éves lakatoslegény.
2. Hertzl János, a szlavóniai Bletternich-ből való, r. kat. vallású, 19 éves cipészlegény.
3. Matyesótzky Antal, a pestmegyei Mogyoród községből való, r. kat. vallású, 19 éves csizmadialegény.
4. Wassermannl Ferdinánd, temesvári, r. kat. vallású, 18 éves aranyműveslegény.
5. Lattmann Vencel szabómester.

Súlyos sebesültként kórházi ápolásban részesültek:

1. Adamik Mihály, békéscsabai, evang. vallású, 23 éves szabólegény.
2. Redlér Keresztély, boroszlói, evang. vallású, 19 éves tűcsinálólegény, akit saját rendbontó társai a nagy zavarban doronggal orrbavágtak.
3. Bartl Ferenc, a csehországi Turnay-ból való, r. kat. vallású, 21 éves cipészlegény.
4. Prayer János, a csehországi Sassmuck-ból való, 24 éves kertész, akit az egyik megyei hajdú kaszabolt össze.
5. Kadlitz Mátyás, a morvaországi Schwabenitz-ből való, r. kat. vallású, 20 éves kartonfestőlegény, akinek puskatussal a fogait ütötték ki.
6. Müssenfáth János, a tolnamegyei Kégy községből való, r. kat. vallású, asztaloslegény.

7. Váczi József, lévai, ref. vallású 24 éves szabólegény.

8. Maixner József, pécsi, r. kat. vallású, 22 éves kádársegéd.

9. Sinkovics József, pesti, r. kat. vallású, 16 éves tanuló, aki a Kecskeméti-kaputól nézte a tüntetést és itt érte ártatlanul a puskagolyó.

A hatóságok a zendülés elfojtása után további messzemenő biztonsági rendszabályokat léptettek életbe: elrendelték a magánházak kapuinak bezárását és a helyőrséget a polgárok felfegyverzésével erősítették meg.³⁴⁾ Ez utóbbira azért volt különösen szükség, mert a zendülés leverése utáni napokban ismét azzal fenyegetőzött a csöcselék, hogy a hidat erőszakkal megnyitja és felgyújtja a várost, ha a foglyokat nem engedik szabadon. A felfegyverzett polgárokat 15 gyalogos és egy lovas századba osztották be. Az ily módon felállított polgárőrség 80 tisztből, 226 altisztből és 2896 közlegényből állt. Szolgálatot csak éjjelenként és felváltva egy-egy század tartott, melyet az egyes városrészekbe következőképpen osztottak szét: a Belváros- és Lipótvárosban 48—48, Terézváros- és Józsefvárosban 24—24, a Ferencvárosban 12 főből álló őrzőjárat cirkált. A szolgálatot már a zendülés leverése utáni napon, vagyis július 18-án megkezdték.

Miután így helyreállt a közbiztonság, a gyászos eseményt követő második napon a bírói eljárásról kezdtek tárgyalni. Először is a kihallgatások lefolytatásáról kellett döntenie. Igen sok személy volt ugyanis bebörtönözve, akiket részint a katonaság fogott el, amint ez Vernhardt hivatalos jelentéséből is kiténik, részint pedig az összecsendült polgárság. Mindezeket, összesen 176 személyt részben a vármegyeházára, részben a város házára vezették. Utána pedig döntenie kellett az előzetes vizsgálatról és a mellett az ügyben való tárgyalásról és ítélezésről is. Jóllehet a vádlottak három különböző bírói joghatóság alá tartoztak, mert volt köztük nemes, nem nemes és egyetemi hallgató, mégis a megye, a város és az egyetem egyesített tanácsa úgy határozott, hogy az előzetes vizsgálat végrehajtására három tanács alakuljon vegyesen, minden egyes bírói joghatóság kiküldöttjeiből. Ezek közül kettő a megyeházán, egy pedig a város házában működjék elkülönítve. Elsősorban válasszák szét az ártatlanokat a bűnösöktől, az ártatlanokat engedjék szabadon, a kétségtelen bűnösöket, a lázadásban és rablásban résztvevőket pedig hallgassák ki a tanúk és a vádlók, valamint saját vallomásuk alapján. Miután ez az eljárás pár napon belül végbement, és eredményét a hármastanács egyesített ülésén is előterjesztették, felvetődött az ítélezési jog kérdése. A vármegye képviselője azzal az indítvánnyal állt elő, hogy noha a vádlottak különböző bírói joghatóság alá tartoznak, az egységes elvek miatt tanácsosabb lenne, ha a bűnösök felett egy egyesített bírói szék döntené. Ezt a javaslatot a város és az egyetem tanácsai azzal a megokolással fogadták el, hogy e három joghatóság mindegyikének úgyis megvan a maga hatalma a saját vádlottai felett, és meglesz a döntő szava egyesített bírói szék megalkotása esetén is. Csupán az egyetem tanácsa részére tartották fenn azt a jogot, hogy a most távollévő, de az iskolai év elejére visszatérő ifjúsággal szemben elkülönítve indíthassa meg a bírói eljárást. Ezen az alapon az elbocsátottak után a még fogva maradt vádlottakkal szemben megindult a bírói eljárás.

A külön bíróság, vagy ahogy nevezték »Egyveleges Törvényszék« »nemes Pest vármegyének, Magyar Királyi Egyetemnek és ezen városnak tagjaiból« állíttatott össze. Ez a külön törvényszék többszöri tárgyalások után 1831 augusztus 16-án ismét összeült és ítélkezett a vádlottak felett. A vádhatóságot Pest vármegye tiszti ügyésze képviselte. A vádlottak a tárgyalási jegyzőkönyv szerint a »Megyebeli és Királyi Pest városának fogházaiban raboskodó: Bukovits Mihály, Szaktsi Ignác, Baláskovits András, Kreuczer Antal, Pellei Mihály, Szikszai István, Szarka Ferencz, Kohót Ferencz, Pirner Ferencz, Pintér Mihály, Zaduba István, Hupka György, Kszantner Mihály, Ns. Kalmár István, Babtsányi Ferencz, Berki János, Varga János, Sajgó János és Andrásy János« voltak.

A vádhatóság képviselője, Pest vármegye tiszti ügyésze a vádbeli cselekmény alapját »a folyó esztendei Szent Jakab Hava 17-ik napján a Királyi Egyetembeli Tanuló Ifjak által, a mostani uralkodó ragadós epekórság további terjedésének megakadályoztatására tett Rendelések és Intézetek ellen, a Köz-csendességnek megrendítésével elkövetett kicsapongásokban« és azokban való »részttvevésben« jelölte meg. Ezután a tiszti ügyész a vádbeli cselekmény lefolyását ismertette részletesen. A bűncselekmény valódiságának igazolására pedig felperesi beadványához csatolta a tanuk kihallgatásáról felvett harmincrendbeli jegyzőkönyvet, valamint a foglyokkal a »Törvény Szék színe előtt hitelesen kivett önkényes vallásaikat.« A tiszti ügyész a bűncselekmény tüzetes előterjesztése után, mely egyúttal a vádemelésnek is jogi alapját képezte, hivatalos tiszti minőségében a megnevezett foglyok ellen az 1723. évi 12. t.-c.-ben lefektetett jogbiztonságok megszegéséért emelt vádat és ez alapon kérte, hogy a bűnösök »az 1723: 12-ik Törv. Cikkelynek értelme szerint, érdeméhez képest leendő megfenyítettés«-ben részesüljenek.

Természetesen a foglyok védői (vagy amint akkor nevezték: mentő ügyészek) beadványaikban a törvényszék előtt éppen az ellenkezőt, vagyis a foglyok ártatlanságát iparkodtak bizonyítani. Szerintük a vádlottak nem követtek el olyan bűnt, illetve nem sértették meg a polgárság életét és vagyonát védelmező jogszabályokat annyira, hogy a vádhatóság által indítványozott 1723. évi 12. t.-c. rendelkezéseit kelljen a törvényszéknek alkalmaznia. A védők érveléseik során először azt hozták fel beadványukban, hogy »ezen kitsapongás minden feltett politicus cél nélkül való« volt. Ennek hangoztatására azért volt szükség, mert a törvényszékek a büntetések kiszabásánál a politikai célú tömegmegmozdulások alkalmával elkövetett bűncselekményeknél a politikai célt súlyosbító körülményként mérlegelték. A védők igazoló irataikban az egész vádbeli bűncselekmény bekövetkezését és megtörténtét úgy tüntették fel, mint a július 17-én délelőtt, az egyetemi ifjúság által rendezett lármás és megtorlatlanul maradt tüntetés természetes folytatását, valamint »a mértéktelenül ivott Bornak szesze által felhevült fiatal s elkapattatott elmék szüleményét.« Vagyis a védők arra az álláspontra helyezkedtek, ha az egyetemi ifjúság délelőtt Pest város utcáin minden büntetés nélkül lármázhatott, tüntethetett és katonákat őrhelyeiken ütlegelhetett, ugyanakkor nem lehet szigorúbb mértékkel mérni azoknak sem, akik a bortól megittasodva kiabáltak, tüntettek és verekedtek. Az enyhítő körülmény

legfőbb alapja: a mértéktelenül fogyasztott szeszesital, mely a vádlottak elhatározó képességét nagyon csökkentette, annyira, hogy cselekedeteiket a bor hatása alatt, tudat nélkül hajtották végre. A tiszti ügyész a védelemnek ezt az érvelését »minden hiteles oklevelek és próbák nélkül szűkölködő előadásnak« minősítette, amelyben a vádhatóság által bizonyított bűncselekmények »éppen nem czáfoltatnak meg«, sőt a védőiratokban »ezen felperesi Vádaknak felvilágosítások eszközöltetik.« Ezért a tiszti ügyész a vádiratban előadott bűncselekmények minőségét teljes egészében fenntartotta. A vegyes törvényszék ezután bírálathoz tárgyává tette a vádhatóság és a védelem beadványait. A bíróság a vádhatóság által előadottakat mindenben magáévá tette. Különösen elfogadta a törvényszék a vádbeli cselekmények elkövetésének indítóokául a tiszti ügyésznek azt a jogi érvelését, hogy a vádlottak minden cél és ok nélkül raboltak, pusztítottak és verekedtek, ami így sokkal alkalmasabb nagyobb bűncselekmények elkövetésére. A törvényszék a védelem beadványában foglaltakat pedig visszautasította és nem fogadta el az általuk felsoroztatott enyhítő körülményeket.

A törvényszék első ténykedéseként kimondotta, hogy a vádlottak az általuk elkövetett bűncselekmények nagysága szerint öt osztályba soroztassanak és ez lesz majd zsinórmérték a büntetés kiszabásánál. Éppen ezért a törvényszék a vádlottakat a terhükre rótt bűncselekmény tárgyalása után nem ítélte el, hanem az öt osztály közül valamelyikbe besorozta és csak ezután szabta ki a büntetést.

Az első vádlott Bukovits Mihály volt. A bíróság elsősorban július 17-én délelőtt elkövetett rendbontásaival foglalkozott, különösen megállapítva azt, hogy az egyetemi ifjúság délelőtti lármás tüntetésében is fő résztvevő volt. Az egyetemről elrabolt zászlót nem akarta, hogy visszavigyék. A tüntető ifjúság nevében ő tárgyalta báró Mednyánszky Alajos kir. biztossal, és így kétségtelenül beigazolódott a vádhatóság állítása, hogy az elsőrendű vádlott Bukovits Mihály nemcsak a délutáni lázadásnak, hanem már az egyetemi ifjúság délelőtti rendetlenkedéseinek is vezére volt. Súlyosbító körülménynek vette, hogy hangulatkeltés céljából a tüntető menet élén »a Haza és Constitutio veszedelemben való léttét kiabálta.« A délután összecsoportosult utcanépnek magát vezérül ajánlotta és mint ilyen a vádhatóság által megállapított összes bűncselekményekben résztvett, sőt a tömeget ingerelte és buzdította újabb rendezavarás elkövetésére. Az elhangzott tanuvallomások is terhelő adatokat tartalmaztak Bukovits Mihály személyére vonatkozólag. A törvényszék nem fogadta el enyhítő körülménynek a vádlottnak azt a védekezését, hogy a lázadás nem irányult senki és semmi ellen, továbbá, hogy »ő a boritaltól felhevült s csak az első excessusnak büntetlenül való lefolyása által felingerelve vala.« A bíróság a most elmondottak mérlegelése után a vádhatóság által terhére rótt összes bűncselekményt beigazolván látta és ezért Bukovits Mihályt, mint elsőrendű vádlottat az első osztályba sorozta.

A következő vádlott Szaktsi Ignác volt, aki ugyancsak vezéri szerepet játszott a lázadásban. A dunai hajóról szerzett vörös zászlót kezdettől fogva egészen a lázadás elfojtásáig ő hurcolta a zabolátlan

tömeg élén, így természetesen minden rendzavarásnál, rombolásnál és verekedésnél ott volt és azokban tevékeny részt vett. A törvényszék előtt Szaktsi Ignác a terhére rótt összes vádbeli bűncselekményeket beismerte. Mentségére felhozta »szolgálat nélkül való lételét« s részegségét, amelyeket a bíróság, mint enyhítő körülményeket nem fogadott el és Szaktsi Ignácot az általa elkövetett bűncselekmények minősítése alapján a második osztályba sorozta be.

A perbefogott most következő vádlottak pedig valamennyien jelen voltak és résztvettek a délelőtt vagy délután lezajlott zavargásokban, rombolásokban és lopásokban. Ezekon kívül még mindegyik külön-külön is elkövetett olyan bűncselekményt, melyet a törvényszék lázadásban való egyszerű részvételen kívül még magasabb büntetéssel sújtott. Baláskovits Andrást, aki a délelőtti tüntetés alkalmával köveket szedett és ugyancsak elejétől végig résztvett a kicsapongásokban; Pellei Mihályt, aki mindenütt jelen volt és a veszteglőnél Papp Márton városi kerülőtől a város főjegyzőjének hátaslovát erőszakkal elvette, azon mindaddig lovagolt, míg le nem esett; Kreuczer Antalt és Szikszai Istvánt, akik reggeltől, Szarka Ferencet pedig, aki három órától egész estig a lázadásban mindenütt tevékenyen résztvett, tört és rombolt; Pirner Ferencet, aki a veszteglő első számú sátorát szétszedte, abból mindenféle eszközt elhordott; Pintér Mihályt, aki a Két pisztoly-vendégfogadónak kirablásában résztvett, onnan a billiárd-asztalról letépett zöld posztót és egy dákót magával vitt; végül Sajgó Jánost, aki bár mindent tagad, mégis bebizonyosodott, hogy az általa ellopott holmikat testvéreinek átadta és mindenütt jelen volt — részben a felsorolt vádlottak vallomásai, részben Bóta Albert, Szloboda János, Langer János, Scheér Rochus, Techenbech Miklós és Juratsek Károly tanuknak terhelő vallomásai alapján — enyhítő körülményt nem találva — a harmadik osztályba sorozta.

Különös figyelemmel minősítette a bíróság a perbefogott vádlottak között szereplő egyetlen nemes ember bűncselekményét, aki nemesi mivoltáról megfélemlkezve, részese lett az utcanép bűneinek: »Nagyságos Kalmár István, a ki nem tekéntvén Nemesi díszes szabadságait s azt, hogy mesterségénél fogva olly helyheztetésben vala, hogy másokat inkább jóra inteni, mint bűnös tetteikben részt venni köteles lett volna, a Zrinyi és Két pisztoly vendégfogadóknál erőszakosan kitsikart borból ivott, s abból másokat is itatott.« A bíróság nemes Kalmár Istvánt is bűncselekménye alapján ugyancsak a harmadik osztályba sorozta.

A negyedik osztályba a következők kerültek: Kohót Ferenc, aki gróf Cziráky házában ablakait beverte, »a Kerepesi és Soroksári utczákon pedig egy léttzel hadarászott s lámpásokat tört«; Zaduba István, aki a »Hidvámháznak egy ablakját kifeszítette s a fedelét is kezdete rontani«; Hupka György, aki a Két pisztoly-korcsma billiárd-asztaláról ellopott posztóból és egy dákóból készített zászlót a tömeg élén vitte és ezzel vezette őket a veszteglőházig; végül Kszantner Károly, aki a »Hidvámháznak elrontásával terhelte.«

Az ötödik osztályba Babtsányi Ferenc, Varga János és Berkó János kerültek csupán azért, mert a tüntető és lázongó tömeggel együtt voltak.

A törvényszék a vádlottak osztályba sorozása után és a jogerős

osztályozás alapján így ítélkezett: »az első Classisban lévő Bukovits Mihály Két Esztendei, a másodikban lévő Szaktsi Ignác egyesztendei, a harmadikban lévő Baláskovits András, Pellei Mihály, Kreuczer Antal, Szikszai István, Szarka Ferencz, Pirner Ferencz, Pintér Mihály, Nagyságos Kalmár István és Sajgó János Fél Esztendei; Végtere a negyedikben lévő Kohót Ferencz, Zaduba István, Hupka György és Kszantner Károly egy Fertály esztendei — ezek között pedig Bukovits Mihály, Szikszai István, Nagyságos Kalmár István és Sajgó János a Vármegye Tömlöczében, a többiek pedig Sz. Kir. Pest Várossának Fogházában, béhozattatásoknak napjától számítandó, s vason közmunkában és hetenként kétnapi böjt mellett eltöltendő Rabságra ítéltetnek — az ötödik Classisban lévő Baptsányi Ferencz, Berkó János és Varga János pedig eddig elszenvedett raboskodásoknak büntetésül lett bé számíttatása mellett szabadon botsájtatnak, s az okozott károknak a mennyiben a perbeli próbák szerint azoknak tételekben egyik vagy másik helyen részt vettek; rész szerint a már béperesített jegyzékekben foglalt, rész szerint az ítélet végre hajtása alkalmával hitelesen bé bizonyítandó mennyiségek szerint, a mennyiben tulajdon értékkel bírnak, megtérítésekben minnyája in solidum marasztaltatván, ezen Ítéletnek végrehajtása Biróiképpen elrendeltetik, és e végre a Vármegye részéről Főszolgabíró Zlinszky János maga mellé véendő Esküdtjével, Sz. Kir. Pest Várossának részéről pedig Senator Morlin Imre kiküldettettek. Andrásy Jánosra nézve a ki ezen pernek folyamattya alatt annak utolsó napjain a Felperes ügyész által béiktatott Jelentés szerint a megyei Tömlöczben megholt — ennél fogva az Ítélet hozásának szüksége megszűnván.«

Az egyetem tanácsa a fentebb szereplő három orvostanhallgató ügyével csak az új iskolai év kezdetén foglalkozott. A diákokra — Antonovits, Szaksy és Litsauer volt a nevük — nem bizonyult ugyan rá, hogy a zavargásokban részt vettek volna, de különleges kihágásuk és a közreműlet alkalmával véghezvitt cselekedeteik miatt az elsőt négy, a másodikat másfél, a harmadikat pedig egyhónapi börtönre ítélték.

A vegyes törvényszék ítéletét megküldte Pest város tanácsának is, hogy a város fogházában lévők a rájuk kimért büntetést szabályosan letöltsék. Ugyanebben az átiratban a bíróság felhívta a tanács figyelmét arra, hogy a vádhatóságot képviselő tiszti ügyész nemcsak azok ellen emelt vádat, akiket most elítéltek, hanem azok ellen is, akiket súlyos sebesülésük folytán nem állíthatott a törvényszék elé. Ezért arra kérte a törvényszék Pest város tanácsát, hogy »a rövid úton meg ítélt rabokon kívül még többen a Katonaságnak lövései által nyerttsebjekben a Nemes Város Kórházában sinlődnék, ezekre nézve pedig ezen vakmerőségeikért már is nyert büntetéseiken kívül még a Bosszuálló Igazságnak fenytéke is fenn maradna: annál fogva ezeknek állapotokról bennünket tudósítani ne terheltessenek.« Azonban gyógyulásuk után ezeknek a törvényszék elé való állítására adat nincsen, úgylátszik, súlyos sebesülésüket elég büntetésnek vették rendbontásaikért.

A törvényszék ítéletében az összes vádlottakat még arra is egyetemlegesen kötelezte, hogyha a rendzavarással és rombolással bárhol és bárkinél kárt okoztak, kötelesek azt teljes egészében megtéríteni. Való-

ságban ezt végrehajtani nem lehetett, mert az elítélt vádlottak vagyontalan, szegény emberek voltak. Annyira földhözragadt szegények voltak, hogy a pestvárosi tanácsnak ebben az ügyben a törvényszékhez küldött érdemleges jelentésében a vádlottak vagyoni helyzetéről csak ilyen megállapításokat lehet találni: »egyébb vagyona a testén lévő öltözetén kívül nintsen«, »egy kabát, nadrág és három ümögön kívül egyebe nintsen«, »egy ümögön és avitt nadrágon kívül egyebe nintsen«, »szükséges fejér ruháján és vándorló tarisznyáján kívül egyebe nints.«

A törvényszék ítéletével lesújtott a vádlottakra és megérdemelt büntetésben részesítette őket. A legsúlyosabbat természetesen azok vették el a földi igazságszolgáltatás kezéből, akik a törvényes karhatalommal szembeszállva meghaltak. A fékevesztett utcanép felelőtlensége eredményezte ezt a gyászos napot Pest városának életében, mert ez volt az első alkalom, amikor a katonaságnak fegyvert kellett használnia a magáról megfélemedkezett néppel szemben és polgárvért kellett ontania.

Horváth Gyula

J E G Y Z E T E K.

1) Hóman—Szekfű: Magyar történet V. köt. 285. l.

2) Szalay—Baróti: A magyar nemzet története IV. köt. 377. l.

3) ... »az első eseteket június 13-án Tiszaujlakon és Tokajban észlelték, ahová Máramaros vármegyéből hurcolták be a Tisza hátán sót szállító tutajosok.« Szumowski—Herczeg: Az orvostudomány története 584. l.

4) Bártfai Szabó László: Adatok az 1831-i kolera történetéhez Budán és Pesten. Historia III. évf. 7—9. szám 141. l. — Bálint Nagy István: Az első cholera-járvány története és gyógy módja c. tanulmányában a fenti időre a következő adatokat közli: beteg lett: 536.517, meghalt: 237.614, tehát a betegek mintegy 60%-a. Orvosi Hetilap 1931. évf. 1217. l.

5) Pest megye feliratára, melyet minden vármegyének és törvényhatóságnak megküldöttek, Máramaros vármegye 1831 június hó 26-án 656. sz. a. kelt átiratában válaszolt. Válaszában elhárította a vádakát, majd részletesen ismertette a megye részéről fogantatosított, kolera elleni intézkedéseket. Többek között a határt lezárták, »minden Gallitziaiakat kiknek számok több százakra ment, azonnal ki hajtott... « A megyének Galiciával és Bukovinával határos részére 7 század katonaságot és 2000 polgári őrt állítottak. Tehát ne a hiányos intézkedésekben keressék a baj okát, hanem inkább »a Tisza vizében, annak mostani netaláni veszedelmes ki-párolgásaiban vagy a benne található s a levegőt megvesztegető férgekben, — a vagy a mostani időjárásban, midőn közönségesen sok hideg és nagy esőzések jártak s a forróság a hives és nedves idők egymást sürjen (!) váltogatták, — ezen kuffőből való okoskodásra utasítja... az a közönséges tapasztalás is, hogy a fenn forgó betegség és halálos esetek leginkább és legtöbbször a Tisza parton munkálkodott... a vagy a Tiszához és más folyó vizekhez legközelebb esett Helyeken fejtöztek ki.« Szföv. Ltár, Int. a. n. 4224.

6) Szföv. Ltár, Int. a. n. 4224.

7) Magyary-Kossa Gyula: Stáhly Ignác szerepe a pesti cholera zavargásokban, 1831. Orvosi Hetilap 1936. évf. 522. l.

8) A hatóságok minden eszközt megragadtak, hogy a járványt a Tiszánál megállítsák. A folyót természetes záróvonalnak tekintették, és azon csak hatósági engedéllyel lehetett átkelni.

9) Günther József, a csehországi Debl községből való, 35 éves, r. kat. vallású, városi éjjeli-őrök vezetőjének vallomása. Szföv. Ltár, Int. a. n. 4224.

10) Magyary-Kossa Gyula id. m. Orvosi Hetilap 1936. évf. 522. l.

11) Fogler Sámuel, 52 éves, evang. vallású, a pesti »Promenad« haszonbérelőjének eskü alatti vallomása. Szföv. Ltár, Int. a. n. 4224.

12) Bod Dániel hídvámbiztos jelentése. U. o.

13) Schmidt János, pesti szül., 33 éves, r. kat. vallású, szabómester eskü alatti vallomása. U. o.

14) Aichmayer János, 60 éves, r. kat. vallású, városi comissarius vallomása. U. o.

15) Feifer János, pesti szül., 40 éves, r. kat. vallású, városi darabont vallomása. U. o.

16) ... »contubernium militare... « U. o.

17) Zwerina Ferenc, 34 éves, r. kat. vallású, korcsmáros vallomása. U. o.

18) Beck József, pesti szül., 49 éves, r. kat. vallású, városi éjjeli őrök vezetőjének vallomása. U. o.

19) Pfligler György, az ausztriai Stadesdorf-ból való, 31 éves, r. kat. vallású, kapus (gr. Cziráky Antalnál) vallomása. U. o.

20) Pischinger Antal, az ausztriai Kaltenleutgeben-ből való, 34 éves, r. kat. vallású, kávé eskü alatti vallomása. U. o.

21) Matyovsky János, 43 éves, r. kat. vallású, korcsmáros eskü alatti vallomása. U. o.

22) Kleinlein János, a bajorországi Nürnberg-ből való, 38 éves, evang. vallású, kávé eskü alatti vallomása. U. o.

23) Schulmeiszter Ferenc, 30 éves, r. kat. vallású, vendégfogadás eskü alatti vallomása. U. o.

24) Sturm János, 45 éves, r. kat. vallású, vendégfogadás eskü alatti vallomása. U. o.

²⁵⁾ Vernhardt Pál cs. és kir. tábornok jelentése. U. o.

²⁶⁾ Szécsi Györgynek, az Üllői-úti sorompó biztosának jelentése. A jelentéshez mellékelt leltár szerint a kár berendezési és használati tárgyokban, háziállatokban és élelmiszerekben a következő volt: egy tölgyfa asztal, egy cseresnyefából készült politúrozott asztal, két fenyőfa asztal, két tölgyfa almárium, az egyik tizenkét fiókkal, egy konyha-almárium a konyhaszerekkel együtt, két bőrrel és két szalmával bevont szék, egy sütő- és egy mosóteknő, egy élésláda, két kapa és két ásó, négy liba és tizenkét csirke, két öreg tyúk, egy lepedő, egy kendő, két pár fehér ruha, $\frac{1}{4}$ mázsa liszt, melyet kiszórtak, négy font zsír, ezt fazekastól földhözverték. — A Határcsárdában a korcsmárosnak 640 forint kárt okoztak. U. o.

²⁷⁾ » ... die Compagnie en Colonne... « U. o.

²⁸⁾ » ... Die Empörer verliessen ihre Beute, und sammelten sich die ganze Breite der Gasse einnehmend, in einer Linie von beträchtlicher Tiefe. Der Hauptmann liess seinerseits die Compagnie en Front aufmarschieren, kaum als dieses vollendet war, drang schon der Haufe mit vielem Geschrei in erster Linie mit langen Stangen, Prügeln, Brecheisen, selbst mit Gewehren und Säbeln bewaffnet, unter vielfältigen Zuruf: Zurück, sonst werdet ihr alle tod geschlagen!« U. o.

²⁹⁾ » ... in die Mitte der Colone escortiren... « U. o.

³⁰⁾ » ... Unter einstimmigen Dankbezeugungen der Bewohner der Üllöer Gasse setzte ich meinen Marsch ungehindert fort, ... « U. o.

³¹⁾ Külvárosok alatt a Belvároson kívüleső városrészeket (Terézvárcs, Józsefváros, Lipótváros, Ferencváros) kell értenünk.

³²⁾ Piszatory Jakab városi alkapitány jelentése. U. o.

³³⁾ Szföv. Ltár, Int. a. n. 4224.

³⁴⁾ Ezek az adatok, nemkülönben a következőkben felhasznált idézetek mind a Szföv. Ltár, Int. a. n. 4224. szám alatt őrzött iratokból valók.